

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

**ЗМІСТ
ТА СПЕЦИФІКА СУЧАСНОГО
НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВСТУПУ У ВНЗ**

Матеріали
VIII міжрегіонального
семінару

26 квітня 2013 року

Київ 2013

Зміст та специфіка сучасного науково-методичного забезпечення вступу у ВНЗ: Матеріали VIII Міжрегіонального семінару м. Київ, 26 квітня 2013 р., Національний авіаційний університет. – К.: НАУ, 2013. – 192 с.

До збірника увійшли матеріали доповідей VIII міжрегіонального семінару «Зміст та специфіка сучасного науково-методичного забезпечення вступу у ВНЗ», в яких висвітлено актуальні проблеми вищої та середньої школи та підготовки старшокласників до вступу у ВНЗ. Пропонуються нові наукові підходи та методика їх впровадження в навчальний процес, що дозволяє ефективно підготувати учнів до загальнонаціонального зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень (ЗНО), оцінити рівень їх навчальних досягнень та ступінь підготовки випускників ЗНЗ до подальшого навчання у ВНЗ. Відображено реальний науковий досвід, подано рекомендації щодо вдосконалення методики та методологічних підходів при підготовці до вступу у ВНЗ.

Рекомендовано викладачам загальноосвітніх навчальних закладів та вищих навчальних закладів, які працюють в системі неперервної освіти «загальноосвітня школа – доуніверситетська підготовка – вища школа».

Редакційна колегія: Н. П. Муранова – канд. пед. наук, доц., завідувач кафедри базових і спеціальних дисциплін НАУ (головний редактор).

С. І. Черіпко – начальник навчально-методичного відділу ІДП НАУ (відповідальний секретар).

В. С. Тарасюк – канд. фіз.-мат. наук, старший викладач кафедри базових і спеціальних дисциплін НАУ;

Г. І. Матвієвська – канд. фіз.-мат. наук, доц. кафедри базових і спеціальних дисциплін НАУ.

Рекомендовано до друку науково-методично-редакційною радою Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету (протокол №2 від 25.03.2013р.)

УДК 81'376:81'443 (045)

Слухай Віта
м. Київ

ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИЧНОЇ СЛОВОФОРМИ – СКЛАДОВА ЛІНГВІСТИЧНОЇ ГРАМОТ- НОСТІ ТА ЗАГАЛЬНОЇ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ

Те, що я чую, я забуваю.

Те, що я бачу й чую, я трохи пам'ятаю.

*Те, що я чую, бачу й обговорюю, я починаю
розуміти.*

*Коли я чую, бачу, обговорюю і
роблю – я набуваю знань і навичок.*

Коли я передаю знання іншим, стаю майстром.

К. Роджерс

У статті розглянуто окремі методичні положення вивчення синтаксичних понять, труднощі побудови певних синтаксичних конструкцій.

Ключові слова: синтаксична словоформа, види словоформ, закономірності побудови синтаксичних конструкцій, труднощі у моделюванні зв'язних висловлювань.

Метою статті є дослідження стану обізнаності слухачів ЦДП із такими поняттями, як «лексичні словоформи», «морфологічні

словоформи», «синтаксичні словоформи», умінь будувати названі конструкції та використовувати їх в усному та писемному мовленні.

Для утворення словесних моделей (словосполучень і речень) будівельним матеріалом служать синтаксичні словоформи – різноманітні форми самостійних частин мови. Вони існують поряд із лексичними (номінативними) та морфологічними словоформами, «які відбивають можливості слів тієї чи іншої частини мови відображати різні відношення між окремими явищами дійсності» [6, 448]. Граматичні засоби у морфології і синтаксисі мають свою специфіку: морфологічні категорії більш абстрактні, синтаксичні конкретно передають зв'язки між явищами дійсності.

Складними і різноплановими є синтаксичні значення відмінкових словоформ іменника і співвідносного з ним займенника. Іменник і займенник у називному відмінку як незалежна словоформа – це підмет у реченні, іменна частина складного присудка, прикладка. У реченнях *Краса-могутній засіб виховання чутливої душі* (В.О. Сухомлинський) [5, 76]. *На слова Т. Шевченка П. Чайковський написав романс «Вечір» і дує «На городі коло броду»* («Український історичний календар») [5, 99] називним відмінком виражений підмет *краса*, присудок *засіб*, знахідним – прикладки *«Вечір»* і *«На городі коло броду»*.

Іменник у родовому відмінку при іншому іменнику частіше означає: 1) об'єкт названої іменником дії чи явища: (*пошук*) *джерела*, (*досягнення*) *успіхів*, (*розробка*) *технологій*; 2) суб'єкт названої іменником дії чи змінної ознаки: (*якість*) *знань*, (*рух*) *лайнєрів*, (*подорож*) *молоді*; 3) предмети та явища кількісного характеру: (*більшість*) *старшокласників*, (*кількість*) *інструментів*, (*мільйон*) *запитань*; 4) присвійність, належність, ознаку: (*думка*) *батьків*, (*шлях*) *юності*, (*радість*) *малюків*.

Словоформи іменників у давальному відмінку пов'язуються з: 1) особами/предметами, яким адресується дія (явище): (*повідомив*) *викладачеві*, (*допоміг*) *старшим*, (*запобігання*) *лихові*, (*хвала*) *переможцям*; 2) особами/предметами, пов'язаними із категоріями стану: *мені* (*цікаво*), *людям* (*здається*), *матерям* (*радісно*), *студентові* (*важко*).

Синтаксичні словоформи іменників в орудному відмінку вказують на: 1) об'єкт дії: (*цікавиться*) *пам'ятками*, (*завідувати*) *кафедрою*, (*захоплюватися*) *красою*; 2) предикативну ознаку (роль

іменної частини складеного присудка): (*затам'ятайся*) *справами*, (*відзначайся*) *майстерністю*, (*керуй*) *процесом*, (*став*) *учителем*; 3) знаряддя дії: (*думати*) *головою*, (*обливатися*) *сльозами*, (*керується*) *розпорядженням*, *вишивка* (*хрестиком*); 4) діяча пасивного плану: *зумовлено* (*погодою*), (*виконаний*) *колективом*, *аналізується* (*адміністрацією*); 5) місце дії: (*керував*) *бригадою*, *їхав* (*автострадою*), *плив* (*катером*); 6) тривалість дії (конкретно не визначену): (*працювати*) *місяцями*, (*чекати*) *роками*, (*слідкувати*) *годинами*; 7) порівняльний характер висловлювання: (*крутиться*) *юлою*, (*дивиться*) *вовком*, (*припадає*) *птахою*.

У місцевому відмінку іменники вживаються тільки з прийменниками. Такі синтаксичні словоформи означають: 1) час дії: *о п'ятнадцятій годині*, *у минулому столітті*, *на тих заняттях*, *при аналізі*; 2) місце дії: (*перебуває*) *на обстеженні*, (*мешкає*) *у Черкасах*, (*чекає*) *на зупинці*; 3) знаряддя дії: (*відпочивати*) *на узбережжі*, (*гратися*) *на килимі*, (*розкластися*) *на столі*; 4) присутність при комусь/при чомусь: *при справі*, *при слуханні*, *при батьках*, *при ділі*, *при розмові*, *при стосунках*.

«Функцій безприйменникових відмінкових словоформ іменників налічується близько 35» [6, 453].

Прийменникові словоформи у порівнянні з безприйменниковими більш конкретно і влучно передають відношення між предметами та явищами, оскільки великою мірою уточнюють значення відмінкових форм іменників. Такі словоформи – найуживаніший мовний засіб. Значення прийменникових словоформ різноманітні, вони залежать і від лексичного значення іменника, і від контексту, і від значення самого прийменника [1].

Із прийменником *від* утворюються словоформи іменників у родовому відмінку. Найчастіше вони вказують на: 1) призначення предмета: (*ручка*) *від дверей*, (*ліки*) *від хвороби*, (*колесо*) *від машини*; 2) частину від чогось, відокремлення, захист від когось/чогось: *від кавуна*, *від негоди*, *від шляху*, *від моря*; 4) місце початку руху: *від озера*, *від Алушти*, *від Європи*; 4) причину: *від радості*, *від страху*, *від подиву*; 5) час початку дії: *від цього року*, *від зорі*, *від того місяця*.

Словоформи з прийменником *в(у)* здебільшого мають просторове значення: 1) із знахідним відмінком іменника вказують на рух усередину приміщення, просторового поняття, абстрактного

явища: у кабінет, у степ, у світ; 2) у родовому відмінку іменника частіше означають істоту, при якій щось існує, відбувається: у викладача, у громадянина, у нас; 3) з місцевим відмінком іменника позначають місце дії, тобто предмет, у якому щось знаходиться, відбувається: у горах, у приміщенні, в аудиторії.

Із прийменником *до* словоформи творяться виключно з родовим відмінком іменників. Роль таких словоформ у синтаксисі зводиться до позначення: 1) предмета чи істоти із виявленням до них певного ставлення (оцінки, характеристики): *(чуйний) до стареньких, (готовність) до рішення, (охочий) до роботи, (звернутися) до брата*; 2) міри, кількості у конкретному чи абстрактному значенні: *до крихти, до дна, до кінця*; 3) просторової/часової межі руху, його мети: *до споруди, до душі, до університету, до перемоги*.

Словоформи із прийменником *з* (*із, зі*) творяться із знахідним, родовим та орудним відмінками іменників, і кожна із них володіє своїми особливими значеннями. У поєднанні із знахідним відмінком іменника прийменники *з* (*із, зі*) означають неточність, відсутність конкретності, приблизність, порівняння, зіставлення: *з місяць, із сотню, з кулак, з піволя*. Із орудним відмінком синтаксичних словоформ іменника прийменники *з* (*із, зі*) означають взаємозв'язки осіб, предметів, певні супровідні обставини: *із наставником, із колективом, з альбомом, із вдячністю, з проханням, з повагою*.

У поєднанні з родовим відмінком іменника прийменники *з* (*із, зі*) вказують на: 1) знаряддя, матеріал, речовину: *з кухля, із заліза, з меду*; 2) причину, підставу дії: *з морозу, з жарту, з дозволу, зі спеки*; 3) особу, на яку спрямоване негативне ставлення: *(глузувати, знуцатися, кепкувати, насміхатися) з когось*.

Синтаксичні словоформи з прийменником *за* творяться також із знахідним, родовим та орудним відмінками іменників. Поєднання прийменника *за* із формою знахідного відмінка іменника має велику кількість різноманітних значень: 1) називає призначення особи або предмета: *(бути) за матір, (правити) за поганяйла*; 2) вказує предмет, за межі якого спрямовано рух: *за море, за місто*; 3) означає мету та причину дії: *за незалежність, за щастя, за гідність*; 4) позначає ціну предмета, дії: *за витримку, за увагу, за послугу, за гривню*.

Прийменник *за* з родовим відмінком іменника вказує на умову або час дії: *за мого життя, за дня, за всякої доби, за епохи Відродження*.

Поєднання прийменника *за* з орудним відмінком іменника виконує такі функції: 1) позначає місце позаду якогось предмета: *за Україною, за морем*; 2) вказує напрям дії (руху): *за колонами, за строем, за вітром, за течією*; 3) виражає те, згідно з чим відбувається дія: *за прикладом, за консультацією, за згодою, за наказом*.

Синтаксичні словоформи з прийменником *на* поєднуються із знахідним та місцевим відмінками іменників і позначають: 1) час дії: *на Великдень, на хвилинку, на літо, на рік, на день, на століття*; 2) напрямок руху: *на Полтаву, на бульвар, на Прип'ять*; 3) набуття предметом чи особою певних властивостей або ознак: *(багатий) на добрі вчинки, (перетворюватися) на пару, (випренуватися) на олімпійського чемпіона*; 4) мету дії: *на щастя, на захист, (подарунки) на урочистість, (грамоти) на змагання, (обладнання) на конкурс*.

Прийменник *на* у поєднанні із словоформами місцевого відмінка іменника частіше вказує на місце дії: *на холоді, на думці, на людях, на дні*. Проте є окремі варіанти: *на самоті, (чоботи) на підборах, на бігу, на льоту*.

Словоформи з прийменником *по* утворюються із знахідним і місцевим відмінками іменників. Із знахідним відмінком іменника прийменник *по* найчастіше вказує на мету або обмеженість дії: *(кожух) по коліна, (поїхати) по глину, (заглибитись) по маківку*.

Коли ж прийменник *по* об'єднується з місцевим відмінком іменника, то утворені синтаксичні словоформи позначають:

1) відношення до іншого предмета: *(наказ) по кафедрі, (сестра) по крові, (ворог) по духу, (шиття) по канві*; 2) спосіб дії: *(різати) по мірках, (оцінювати) по вчинках, (судити) по словах, (чинити) по правді, (діяти) по обставинах*; 3) місце або час дії: *(лекції) по суботах, (летіти) по шляхах, (мандрувати) по просторах, (ходити) по сусідах, (рухатися) по магістралях, (відпочивати) по курортах, (трудитися) по ночах*.

Синтаксичні словоформи з прийменником *через* творяться тільки із знахідним відмінком іменників і вказують на: 1) проміжок часу: *через хвилину, через день, через рік*; 2) причину дії: *через*

суховій, через байдужість, через ожеледицю, через перевантаженість, через не відремонтованість, через старість, через необізнаність.

В окремих випадках, коли говориться, наприклад, про напрям руху синонімами можуть виступати і синтаксичні словоформи із використанням прийменника *крізь*: *крізь сон, крізь віки, крізь завісу, крізь вікно, крізь зуби, крізь сітку, крізь стіну, крізь ширму*.

Однозначними виступають синтаксичні словоформи з прийменниками: *без, біля, над, під, про та ін*. Таким чином, словоформи з прийменником *без* означають відсутність істоти/неістоти: *без коштів, без сподівання, без батьків, без пригод, без сестри*. Синтаксичні словоформи з прийменником *біля* означають приєднання/наближення до істоти/неістоти: *біля хати, біля тину, біля батьків, біля товариша, біля рішення, біля розмірковування*.

Словоформи з прийменниками *над* і *під* переважно вказують на просторові відношення: *над стежкою, над дібровою, над тобою, під парканом, під гаєм, під поверхом*.

Синтаксичні словоформи із прийменником *про* зазначають предмет думки, розмови, піклування: *(думати) про дітей, (дбала) про добробут, (говорили) про культуру, (піклувалися) про сиріт*.

Прийменникові словоформи іменників також можуть виражати різноманітні відношення означального характеру (*без глузду, пан над панами, без уваги, без угаву, без книги*), відношення часу (*під Зелену Неділю, над вечір, без доби*), відношення мети (*під зерно, про запас, без думки*), міри (*під стелю, над міру, без зупинки*), причини (*під наглядом, про людське око, під впливом*).

Окрім іменників, «засобами вираження зв'язків між явищами й закладеною в повідомленні інформацією та дійсністю виступають усі основні форми дієслова (крім неозначеної), часові й особово-числові словоформи» [6, 458].

Синтаксичними особово-числовими словоформами дієслів у лінгвістиці називають сполуки, які вказують на діяча або діячів, які виконують дію: 1) істота говорить: *(я) виконаю, я змагатимуся* – (I особа); 2) дію виконує істота, до якої звертаються: *(ти) розкажеш, (ти) складеш* – (II особа); 3) дію виконує істота чи неістота, про котру або про котрий іде мова: *(він) трудиться, (онука) завітає, (сонце) пестить*.

У формі множини I першої особи синтаксичні дієслівні словоформи означають, що дію виконують дві і більше осіб (від їх імені говорить один): *Ми підемо там, де трави похилі* (А. Малишко).

У контекстах така словоформа може мати також значення однини, наприклад у науковому стилі: Тут кожне слово вдаряє в нас з великою силою [про творчість В. Стефаніка] і неначе б'є молотком, аж зворушить наше сумління, ціле наше ество. *Не читаємо, – а п'ємо слова, міримо ними своє власне життя* (М. Свішан).

У множині дієслово II особи у контексті вживається також як форма ввічливого звертання до однієї особи: *«Розкажіть мені, мамо, про долю, Чи людині підвладна вона?»* (М. Довнич) [5, 26]. А частіше ця синтаксична словоформа означає виконання дії двома (і більше) особами, до яких звернено мовлення: *(ви) думаєте, (ви) повернетесь*.

У множині III особи дієслово означає дію, що виконується двома чи більше істотами або неістотами, про які іде мова: *(вони) вітають, (брати) радяться, (трави) пахнуть*. А в контекстах такі синтаксичні словоформи можуть виконувати неозначено-особову роль: *Кругом поставили своїх* (Ю. Яновський). *Друга пізнають у біді* (Нар. творчість). *Мене любили, я любив* – і це найбільше в світі щастя (М. Стельмах) [5, с. 128 – 129].

Синтаксичні часові словоформи дієслів зіставляють дію або стан із моментом мовлення. Дієслова теперішнього часу означають, що дія відбувається у момент мовлення про неї: *танцює, керує*. Хоча у контекстах можуть позначати: 1) майбутній: *Днями вирушаємо в ліси на полювання* (М. Стельмах); 2) минулий: *Бувало, сидимо біля багаття* (М. Рильський).

У формі майбутнього часу дієслова означають дію, що відбуватиметься або відбудеться після мовлення про неї: *говоритиме, скаже, буде радити, засміється*. Такі синтаксичні словоформи доконаного виду можуть означати і минулий час: *Колись було соловейки як порозтьохкуються* (О. Іваненко).

Дієслова минулого часу означають, що дія відбувається або відбулася до моменту мовлення про неї: *повідомляв, повідомив; розквітав, розквів; гуляли, нагулялися; говорили, розговорилися*.

Інфінітив (початкова, неозначена форма дієслова) називає дію без відношення до дійсності. Зв'язок такої дії з іншими явищами

здійснюється за участі допоміжних дієслів: *хоче заграти, почав майструвати, рада потішитися, готова вислухати*.

Дієслівні синтаксичні словоформи дійсного способу означають реальну дію в усіх часових категоріях: *творив, створив, творить, творитиме, створить*. У формах умовного і наказового способів дієслова вказують на бажану, можливу дію, але не реальну у теперішньому часі: *зачекав би, зачекай; висвітили б, висвітліть*.

Така специфічна словоформа, як дієприкметник вказує на ознаку істоти чи неістоти, пов'язану з дією, що переходить на предмет або ним же і виконується: *формований, сформований; розквітаючі, розквітлі*. А дієприслівник означає дійсну дію (додаткову), яка відбувається разом із головною або раніше її: *застигаючи, застигли; молодіючи, помолодівши* [2].

Виключно середній рід або форму третьої особи однини мають безособові дієслова: *смеркається, смеркатиметься, смеркалося, смеркалося б; зоріє, зорітиме, зоріло, зоріло б*. Безособові синтаксичні словоформи на *-но, -то* вказують на реальну дію без виконавця: *пояснено, забуто*.

Отже, не всі існуючі морфологічні іменникові, займенникові та дієслівні словоформи можуть бути синтаксичними словоформами [3].

Для найефективнішого і найбільш доцільного використання лінгвістичних конструкцій потрібні не лише знання, а й мовне відчуття, розуміння внутрішніх законів, закономірностей, словесних структур різних рівнів. Для того щоб відчувати мову, варто усвідомлювати ці структури як системи, заглибитись у її внутрішню логіку; знати її фонетичні, лексичні, фразеологічні, словотвірні, морфемні, морфологічні, синтаксичні та стилістичні явища; володіти взаємовідношеннями між словами, їх тлумаченням, складанням сполучень слів, словосполучень, речень і текстів різних стилів та жанрів [4].

Особистість найкраще засвоює мову у дитячому, підлітковому та юнацькому періодах життя: спочатку у батьківському оточенні, потім – при вивченні предметів шкільного та позашкільного курсів, читанні літератури, всебічному пізнанні. У дорослому віці людина продовжує опановувати світ професійного спілкування, збагачення лексичними, фразеологічними, виражальними – усіма різноманітними засобами рідної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляев О.М. Методика вивчення української мови / О.М.Беляев, В.Я. Мельничайко, М.І. Пентишок, Г.Р. Передрій, Л.П. Рожило. К.: Освіта, 2007 – 246 с.
2. Богославец Л.П. Українська мова: Методичний посібник [для підготовки до вступної співбесіди із слухачами підготовчих курсів Інституту до- університетської підготовки]/Л.П. Богославец, І.В. Житар, Т.П. Матвійчук, С.І. Черіпко. – К.: Книжкове видавництво НАУ, 2006 – 352 с.
3. Козачук Г.О. Українська мова для абітурієнтів: навч. посіб. – 6-те вид., стер. / Г.О. Козачук. – К.: Вища шк., 2005 – 287 с.
4. Марченко Л.М. Робота з лексичними синонімами. – К.: Освіта, 2005 – 261 с.
5. Олійник О.Б. Українська мова: Підручник для 8–9 кл. середньої школи / О.Б. Олійник. – К.: «Вікторія», 1998. – 423 с.
6. Ющук І.П. Українська мова: Підручник . – 3-те вид. – К.: Либідь, 2006 – 640 с.